

تحلیل پایداری بستر کالبدی- فضایی (عرصه فعالیت و روابط فضایی) با تاکید بر جریان‌های حاکم بین شهر و سکونتگاه‌های روستایی در ناحیه ابهر^۱ (زنجان)

عباس سعیدی

استاد جغرافیای انسانی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

ابوالفضل مرادی^۲

دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

بیژن رحمانی

دانشیار جغرافیای انسانی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

عبدالرضا رحمانی فضلی

دانشیار جغرافیای انسانی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

فرهاد عزیزپور

استادیار جغرافیای انسانی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۶/۰۴/۳۱

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۶/۱/۲۶

چکیده

بین سکونتگاه‌های شهری و روستایی همواره جریان‌های متعددی (جمعیت، کالا، سرمایه و...) برقرار می‌باشد. بر حسب ساختارهای کالبدی و اجتماعی- اقتصادی شکل دهنده به بستر کالبدی- فضایی هر نظام سکونتگاهی (منطقه، ناحیه، شهر و...) این جریان‌ها می‌تواند یک سویه و بالعکس باشد. در همین چارچوب پژوهش حاضر ابتداء وضعیت پایداری بستر کالبدی- فضایی ناحیه ابهر به عنوان بستر جریان‌ها را در سطح دهستان‌های نمونه از طریق معیارهای کالبدی- محیطی، اجتماعی- فرهنگی و اقتصادی و با استفاده از مدل TOPSIS تعیین کرده، سپس نوع و دامنه جریان‌ها بین روستاها و شهرهای ناحیه را در سطح روستاهای نمونه با تحلیل فضایی در GIS مورد بررسی قرار داده است. روش پژوهش از نوع توصیفی- تحلیلی و شیوه گردآوری اطلاعات به دو صورت کتابخانه‌ای و میدانی (شامل مصاحبه و ۲۱ پرسشنامه روستا و ۳۰۰ خانوار) بوده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد تحت تأثیر ناپایداری بستر کالبدی- فضایی یک توسعه کریدوری (خطی در کنار محورهای ارتباطی اصلی) در ناحیه ابهر اتفاق افتاده که موجب تمرکز امکانات، خدمات و جمعیت و فعالیت در چهار شهر ناحیه و تعدادی از روستاهای بزرگ شده است، به نحوی که تمامی جریان‌های از سمت روستاها به سمت این کریدور و در مرحله اول متوجه شهر ابهر سپس به سمت شهر خرمدره، هیدج، صائین قلعه و روستاهای بزرگ (مستقر در کنار کریدور توسعه یافته ناحیه) معطوف می‌شود. با توجه آنچه گفته شد مهمترین اولویت راهبردی ناحیه باز بخش مراکز جمعیت، فعالیت و خدمات در ناحیه با توجه به پتانسیل‌های کالبدی- محیطی، اجتماعی- نهادی، و اقتصادی در چارچوب سلسله مراتبی اندیشیده شده می‌باشد.

واژگان کلیدی: پایداری، بستر کالبدی- فضایی، جریان‌ها، ناحیه ابهر

۱. این مقاله مستخرج از رساله دکتری با عنوان: توان سنجی توسعه پایدار کالبدی- فضایی در ناحیه ابهر (زنجان)، در دانشگاه شهید بهشتی می‌باشد.

۲. ابوالفضل مرادی (نویسنده مسئول) Moradi_yashar20@yahoo.com

مقدمه

سکونتگاه‌های انسانی اعم از شهری و روستایی همواره در روند تکوین خود برای حفظ بقا خود به عنوان یک نظام فضایی نیازمند برقراری رابطه با یکدیگر در قالب جریان‌های مختلف چون جمعیت، کالا، سرمایه، نوآوری و... بوده‌اند، تفاوت‌های ماهوی سکونتگاه‌های شهری و روستایی به لحاظ ساختاری - کارکردی و همچنین ساختارهای شکل دهنده به بستر کالبدی - فضایی یک منطقه یا ناحیه تعیین کننده کم و کیف و دامنه این روابط می‌باشد. در این خصوص دیدگاه‌های مختلفی وجود دارد که برخی چون هانس بوبک برای شهر در این روابط یک نقش انگلی و استثمارگونه قائل شده‌اند و برخی دیگر چون داگلاس بر نقش تعاملی بین شهر و روستا در چارچوب شبکه منطقه - ای تاکید دارند و هدف از ارائه این رویکرد را یکی کردن و پیوند بین توسعه روستایی و شهری می‌داند از این رو پیشنهاد می‌کند که توسعه روستایی می‌بایست به بهترین وجه از طریق پیوند دادن به توسعه شهری در سطح ملی دنبال گردد (Douglass, 1998:4). در واقع رویکردهای نوین به جای نگرش منفی بر نقش شهرها در روابط روستای - شهری بانگهای یکپارچه (Tacoli, 2006) و همچنین نگاهی فضا محور و نظام وار (Saidi, 2013) بر ضرورت پیوستگی و پویایی این روابط و برقراری پیوندهای روستایی - شهری تاکید دارند. محدوده مورد مطالعه در این پژوهش ناحیه ابهر می‌باشد که مجموعه‌ای از نیروها و عوامل درونی و بیرونی موجب بروز ناپایداری کالبدی - فضایی در عرصه ناحیه ابهر به عنوان عرصه فعالیت و روابط فضایی شده است که اثرات فضایی آن به لحاظ کالبدی - فضایی در ناحیه مورد مطالعه شامل مواردی چون: تمرکزگرایی (که موجب نابرابری فضایی میان شهر و روستا در زمینه دسترسی به زیر ساخت‌های حمل و نقل و همچنین امکانات و خدمات، و در نتیجه منجر به روستا گریزی در سطح ناحیه شده است)؛ شکل‌گیری نوع خاصی از روابط روستا - روستا و روستا - شهر تحت تأثیر توسعه کریدور، زیرساخت‌های حمل و نقل و "دوپارگی ناحیه‌ای"؛ (تحت تأثیر تقسیمات سیاسی - اداری نادرست) و... بوده است. مجموعه عوامل اثرگذار مذکور در روند ناپایداری کالبدی - فضایی ناحیه ابهر منجر به نوعی درهم ریختگی فضایی شده است، به نحوی که، چند شهر ناحیه و تعدادی از روستاهای پرجمعیت ناحیه (شش روستا) در امتداد یک کریدور ارتباطی (جاده ترانزیت، بزرگراه و راه آهن قرار گرفته) استقرار یافته‌اند و به موازات فاصله گرفتن از محور مزبور، روستاها کم جمعیت و مهاجر فرست می‌شوند. همچنین اکثر جریان‌های حاکم بر روابط روستایی - شهری به سمت این کریدور و متوجه شهرهای اصلی ناحیه و یک سویه می‌باشد. پژوهش حاضر با سنجش وضعیت پایداری کالبدی - فضایی ناحیه ابهر و بررسی جریان‌های مختلفی که در این عرصه کالبدی - فضایی بین شهر و روستا برقرار است در پی پاسخ بدین سؤال است که آیا بستر کالبدی - فضایی ناحیه ابهر عرصه‌ی مناسبی برای جریان‌های دوسویه (به عنوان بخشی از فعالیت و روابط فضایی) در روابط روستایی - شهری ایجاد کرده است؟ فرضیه‌ای که در این ارتباط مطرح می‌شود این است که؛ ناپایداری بستر کالبدی - فضایی موجب شکل‌گیری جریان‌های یک سویه در روابط روستایی - شهری (به عنوان بخشی از فعالیت و روابط فضایی) شده است.

روش پژوهش در این مقاله توصیفی - تحلیلی و مبتنی بر مطالعات کتابخانه‌ای (اسنادی) و میدانی است. در شیوه کتابخانه‌ای، کتاب‌ها، مقاله‌ها، اسناد، گزارشات، و... مورد واری قرار گرفته‌اند. شیوه میدانی با استفاده از فنون مشاهده مستقیم، مصاحبه و همچنین پرسشنامه (خانوار و روستا) داده‌های لازم گردآوری شده‌اند. جامعه آماری

پژوهش در دو سطح روستا و خانوار ساکن بوده است، در سطح روستا از روش لایه بندی و از طریق شاخص تعداد آبادی دارای سکنه در هر دهستان در گام اول ۲۱ روستا گزینش شده به منظور توزیع روستاهای نمونه انتخاب شده در گام اول در سطح دهستان‌های ناحیه، از معیارهای فاصله از شهر و جاده اصلی و موقعیت جغرافیایی، و آبادیهای دارای بیشترین افزایش جمعیت (پیرسقا و فنوش آباد) و بیشترین کاهش جمعیت (چنگ الماس و میمون دره) در مقطع زمانی ۸۵-۹۰ استفاده شده است. در سطح خانوار با استفاده از فرمول کوکران ۳۰۰ خانوار گزینش و مورد پرسشگری واقع شده‌اند. تجزیه و تحلیل داده‌ها بصورت کیفی (استدلال منطقی) و کمی شامل استفاده از روش تصمیم‌گیری چند معیاره Topsis و تحلیل فضایی در Gis می‌باشد. روایی و پایایی پرسشنامه‌ها نیز از طریق الفای کرونباخ محاسبه شده که برای پرسشنامه روستا ۰/۸۵ و برای پرسشنامه خانوار ۰/۸۲ بوده است.

معرفی ناحیه مورد مطالعه

ناحیه ابهر، شامل شهرستان ابهر و خرمدره ۲ بخش مرکزی ۷ دهستان و ۸۰ روستا می‌باشد، به دلیل تقسیمات سیاسی نادرست شهرستان خرمدره با ۱۴ روستای دارای سکنه در وسط حوزه اسقفی شهرستان ابهر جدا شده و تشکیل یک شهرستان را داده است اما از آنجا که ویژگی‌های محیطی - اکولوژیکی یکسان دارند و مرزهای سیاسی عینی نیستند جریان‌های اجتماعی و اقتصادی بین ساکنان شهری و روستایی این دو شهرستان برقرار است. بنابراین محدوده کل این دو شهرستان در قالب ناحیه ابهر (به دلیل مرکزیت شهر ابهر در ناحیه) مورد مطالعه این پژوهش بوده است. ۲۱ روستا از روستاهای ناحیه با اسامی: قروه، نورین، حصارقاجار قارلوق (دهستان حومه)، فونش آباد، میمون دره، کینه ورس، قفس آباد (دهستان ابهر رود)، درسجین، توده بین (دهستان درسجین) عمید آباد، پیرسقا، چرگر، کوه زین، (دهستان صائین قلعه) آغور، ایوانک، چنگ الماس، خوشنام (دهستان دولت آباد)، قلعه حسینی، باغ دره (دهستان خرمدره) الوند (دهستان الوند) که در پهنه ۷ دهستان استقرار یافته‌اند به عنوان روستاهای نمونه انتخاب شده‌اند.

مبانی نظری پژوهش

پژوهش حاضر به لحاظ مبانی پایه و تئوریک مبتنی بر رویکردهای چون رویکرد شبکه منطقه‌ای، پارادایم توسعه پایدار، رویکرد سیستمی، و رویکرد پویا ساختاری - کارکردی (رویکرد پایه) می‌باشد. سیاست (خط مشی) توسعه و سیستم‌های حکومتی هم‌چنان به بحث توسعه روستایی و شهری به عنوان بخش‌های مستقل و تا حد زیادی بی‌ارتباط نسبت به هم می‌پردازند. در دنیای که به سمت جهانی شدن پیش رفته و به سرعت در حال شهری شدن است، نیاز به غلبه بر این دوگانگی‌ها از طریق تاکید بر پیوندهای روستایی - شهری در سیاست (خط مشی) و برنامه‌ریزی می‌باشد (Tacoli, 2005: 2). در این ارتباط مایک داگلاس عنوان می‌کند؛ به جای در نظر گرفتن نواحی روستایی و شهری به صورت دوگانه و مجزا از هم، می‌بایست با دقت بیشتری، به عنوان بخش‌هایی از شبکه‌های در حال ظهور پیوندهای روستایی - شهری که در آن، جریان‌های افراد (مردم)، دارایی (سرمایه)، نهادهای تولید، کالاهای مصرفی، مواد زائد، فناوری، اطلاعات و تصمیم‌گیری در خصوص نحوه آرایش فضا وجود دارند، در نظر گرفته شوند (Douglass, 1998:10-11). در فرآیند توسعه منطقه‌ای که توسط داگلاس ترسیم گردیده است بر تغییر

ساختاری و توسعه روستایی با نقش‌ها و عملکردهای شهری از طریق مجموعه‌ای از جریان‌های روستایی - شهری تأکید شده است. وی در این فرآیند ضمن تبیین عملکردها و نقش‌های روستایی (در ابعاد ساختار/ روابط اجتماعی - اقتصادی، اقتصاد روستایی (بخش‌ها)، شیوه‌های تولید روستایی، محیط طبیعی و منابع و زیرساخت‌ها و محیط مصنوع) و عملکردها و نقش‌های شهری (در ابعاد اشتغال زایی غیرکشاورزی، خدمات رفاهی شهری، عرضه تولیدات، ارائه کالاهای مصرفی «بی دوام» و بادوام، بازار فروش تولیدات روستایی، فرآوری و تولید مصنوعات و اطلاع رسانی در زمینه اشتغال، تولید، قیمت‌ها و خدمات رفاهی) پنج نوع جریان مردم^۱، تولید^۲، کالاها^۳، سرمایه^۴ و اطلاعات^۵ را شناسایی می‌نماید که اعتقاد دارد باعث پیوند مکمل و دوسویه روستایی - شهری می‌گردند (Tacoli, 2005: 5-6). فرض اساسی رویکرد "پویای ساختاری - کارکردی" بر این واقعیت استوار است که میان ساختار و کارکرد تمام پدیده‌های جغرافیایی، در اینجا نظام‌های فضایی، همچون شهرها، روستاها، مناطق و نواحی، نوعی پیوند تنگاتنگ و غیر قابل انکار بر قرار است که مجموعه حاصل از آن قابلیت‌های آن نظام را نمایندگی و تحقق پذیر می‌کند. در این چارچوب، ساختارهای کالبدی، اعم از ساخت‌های طبیعی و یا انسان ساخت، در ارتباطی تنگاتنگ با ساختهای اجتماعی - اقتصادی قرار دارند؛ البته، آشکار است که هر دو اینها خود به عنوان نظام‌های فرعی نظام اصلی فضایی عمل می‌کنند. بدین ترتیب، پویای ساختاری - کارکردی بر قانونمندی‌هایی از جمله موارد زیر استوار است:

- بین بسترهای عینی یک پدیده (ساختار آن) و فعالیت پذیری و تحقق روابط (کارکرد) آن پیوندی بی‌چون و چرا برقرار است؛

- بدون عنایت به ویژگی‌های ساختاری یک نظام مکانی - فضایی، نمی‌توان انتظار هر گونه کارکردی دلخواه را داشت؛

- برای ایجاد دگرگونی مثبت (توسعه) در کلیت نظام مکانی - فضایی، اعم از شهر و روستا، تحول ساختاری - کارکردی الزامی است (Saidi, 2013:10-11).

لازم به ذکر است که با توجه به مبانی نظری در مقاله حاضر جهت بررسی جریان‌ها، جریان سرمایه و کالا به عنوان جریان‌های اقتصادی و جریان جمعیت (افراد) به عنوان جریان اجتماعی مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است.

تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش

همانطور که در مقدمه اشاره شد وضعیت پایدارای کالبدی - فضایی به لحاظ ساختارهای شکل دهنده بدان می‌تواند اثر مستقیمی بر چگونگی شکل‌گیری فعالیت‌ها و روابط فضایی داشته باشد. از آنجا که جریان‌های حاکم بر روابط شهر و روستا خود مبنای بخش مهمی از فعالیت‌ها و روابط فضایی (کارکردهای فضایی) است در همین چارچوب به منظور سنجش وضعیت پایداری کالبدی - فضای ناحیه ابهر به عنوان بستری که جریان‌های اجتماعی - اقتصادی بین

1- People Flow

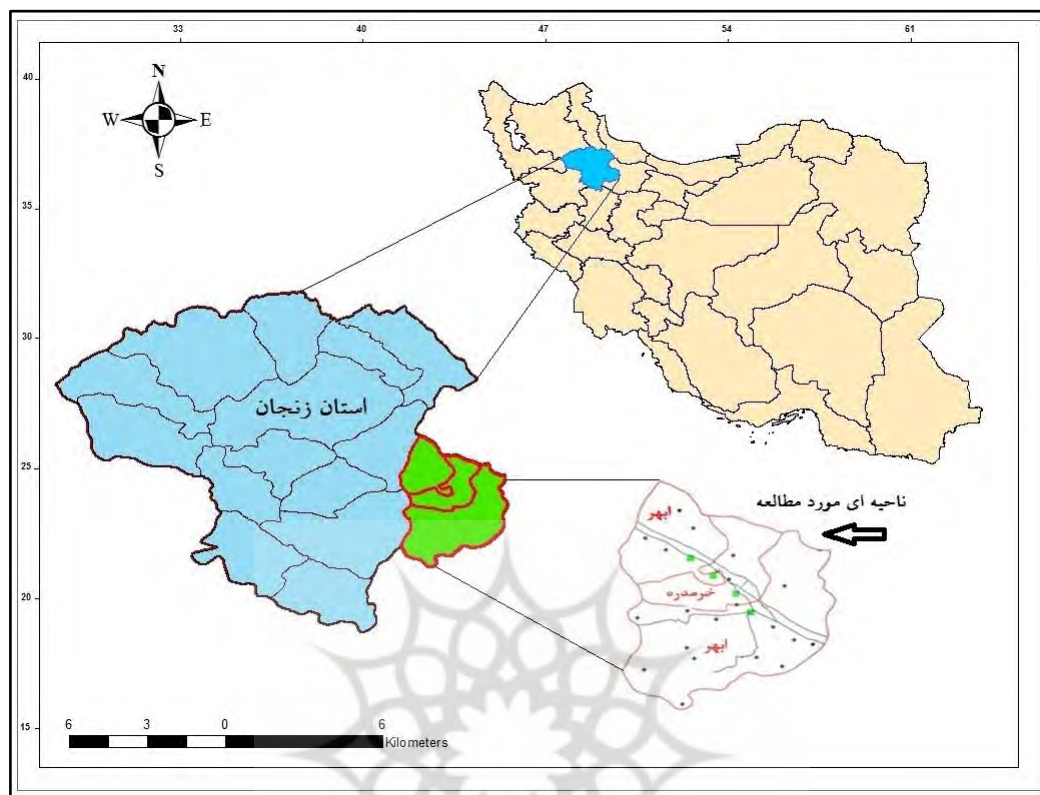
2- Production Flow

3- Commodities Flow

4- Capital Flow

5- Information Flow

شهر و سکونتگاه‌های روستایی در آن صورت می‌پذیرد، به رتبه‌بندی دهستان‌های نمونه از طرق شاخصه‌های مربوط به معیارهای اجتماعی، اقتصادی و کالبدی - محیطی (جدول ۱)، و با استفاده از تکنیک تاپسیس پرداخته شده است.

شکل ۱- موقعیت جغرافیایی ناحیه مورد مطالعه در سطح کشور و استان

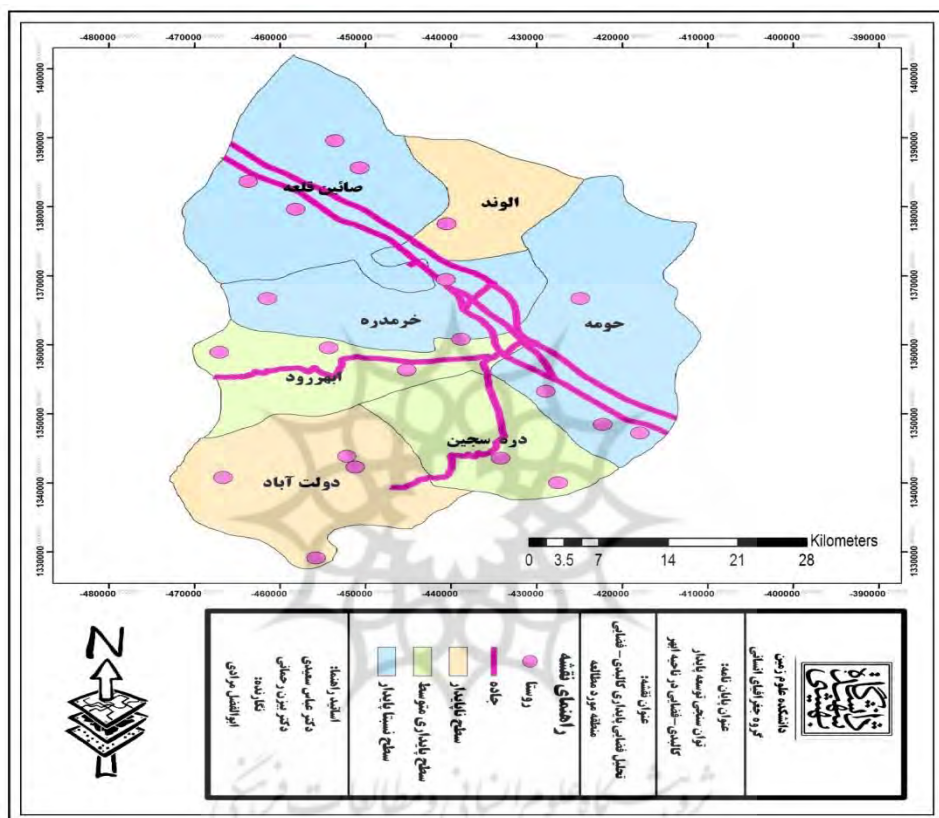
Source: based on data of Statistical Center of Iran, 2012, drawing the Authors, 2017.

جدول ۱- معیارهای سنجش وضعیت پایداری کالبدی - فضایی ناحیه ابهر در سطح دهستان‌ها

ابعاد	معیار (شاخص‌ها)
اجتماعی - فرهنگی	روستاهای دارای سند چشم انداز، دسترسی عمومی به اینترنت، دسترسی به روزنامه و نشریات، روستاهای برخوردار از برنامه حفظ میراث طبیعی و فرهنگی، روستاهای دارای میراث طبیعی و فرهنگی (اهمیت به لحاظ توسعه فعالیت گردشگری)، روستاهای دارای طرح بهسازی بافت با ارزش، درصد مسکن دارای سند مالکیت، درصد اراضی دارای سند مالکیت، روستاهای مجری طرح کالبدی با مدیریت محلی، روستاهای واجد شرایط برپایی کمپ‌های گردشگری، برخوردار از اماکن ورزشی، روستاهای برخوردار از سامانه اطلاع رسانی، درصد روستاهای دارای طرح ساماندهی خانه‌های شخصی برای اقامت گردشگران، سطح مشارک در طرح‌های عمرانی، مشارک در امور اجتماعی - اقتصادی مهاجر فرستی، مهاجر پذیری، جمعیت جوان، درصد باسواد.
	روستاهای ساماندهی شده برای گردشگری، برخوردار از طرح ساماندهی حمل و نقل، درصد پوشش آموزش فنی و حرفه‌ای برای جوانان علاقه‌مند، دسترسی به صنایع تبدیلی و نگهداری محصولات تولیدی، دسترسی به بازار مناسب فروش محصولات، برخوردار از بازارهای هفتگی و کوچک ساماندهی شده، درصد دارای مشاور فنی و مهندسی، دارای فروشگاه تعاونی، درصد دسترسی به واحدهای پشتیبان تولید، درصد شرکت تعاونی روستایی، جمعیت فعال، نرخ اشتغال، نرخ بیکاری.
اقتصادی	موقعیت استقرار روستاها، برخوردار از شبکه اتصالات، روستاهای دارای شبکه حمل و نقل بین مزارع، وضعیت دسترسی به راه‌های اصلی (بزرگراه، آزاد راه، راه آهن)، دهبیاری‌های مجهز به تجهیزات آتشنشانی، دارای طرح ساماندهی مقابله با سوانحل طبیعی، روستاهای دارای آب بهداشتی سالم، روستاهای دارای برنامه پنج ساله توسعه (کالبدی) روستا، روستاهای برخوردار از برنامه کاربری اراضی، روستاهای دارای دسترسی مناسب به جایگاه سوخت، درصد مسکن مقاوم در برابر سوانح طبیعی، سامانه جمع آوری زباله، مدیریت پسماند، درصد دارای پایگاه آتش نشانی، تعداد آبادی دارای سکنه، درصد روستاهای بالای ۲۰ خانوار دارای آب لولکشی، درصد روستاهای بالا ۲۰ خانواری دارای راه آسفالت، درصد روستاهای بالا ۲۰ خانواری دارای برق، پاسگاه به ازای هر ۵ هزار نفر، مرکز بهداشتی درمانی به ازای هر ۲ هزار نفر، داروخانه به ازای هر ۲ هزار نفر، روستاهای بالای ۲۰ خانوار دارای طرح هادی اجرا شده، درصد روستاهای بالای ۲۰ خانوار دارای طرح هادی، تغییر کاربری اراضی، درصد تخریب زیست محیطی و منابع طبیعی.
کالبدی - محیطی	

References :1-United Nation, 1996 and 2007: www.un.org/esa/sustdev. 2- World bank . 2010: 115-114. 3- National Economic Development, 2002: 6-9. 4- Delafons, J.1969:27-50. 5- WSSD .2002: www.un.org/esa/sustdev. 6-Ministry of Interior, 2017: 1-15. 7- Saidi, A, Hoseini hasel. S. 2010: 279. 8- Firoozniya, gh; Badri, A and Rokn-al-din Eftekhari, A, 2011: 116-119

بر طبق اطلاعات جدول (۲) و شکل (۲) باید اشاره کرد که رتبه ۱ تا ۳ مربوط به دهستان‌های هست که عمدتاً دارای سکونتگاه‌های روستایی نزدیک به راه اصلی و نزدیک به شهر می‌باشند. برای مثال روستاهای نورین و قروه متعلق به دهستان حومه، روستاهای پیرسقا و عمیدآباد مربوط به دهستان صائین قلعه و روستای قلعه حسینی، نصیرآباد، سوکهریز متعلق به دهستان خرمدره را می‌توان نام برد. مابقی دهستان‌ها چون؛ درسجین، ابهر رود، دولت آباد و الوند که در رتبه‌های بعدی پایداری کالبدی- فضایی قرار دارند، دارای روستاهای هستند که از کریدور اصلی توسعه ناحیه فاصله دارند.

شکل ۲- تحلیل فضایی دهستان‌های ناحیه ابهر به لحاظ پایداری کالبدی- فضایی

Source: research findings 2016-2017

جدول ۲- رتبه نهایی دهستان‌های ناحیه ابهر به لحاظ پایداری کالبدی- فضایی با استفاده تکنیک Topsis

دهستان	امتیاز	رتبه	سطح پایداری
حومه	۰.۵۶۲	۱	نسبتاً پایدار
صائین قلعه	۰.۵۰۷	۲	نسبتاً پایدار
خرمدره	۰.۵۰۳	۳	نسبتاً پایدار
درسجین	۰.۳۱۲	۴	پایداری متوسط
ابهر رود	۰.۲۸۹	۵	پایداری متوسط
دولت آباد	۰.۲۲۲	۶	ناپایدار
الوند	۰.۲۰۳	۷	ناپایدار

Source: research findings 2016-2017

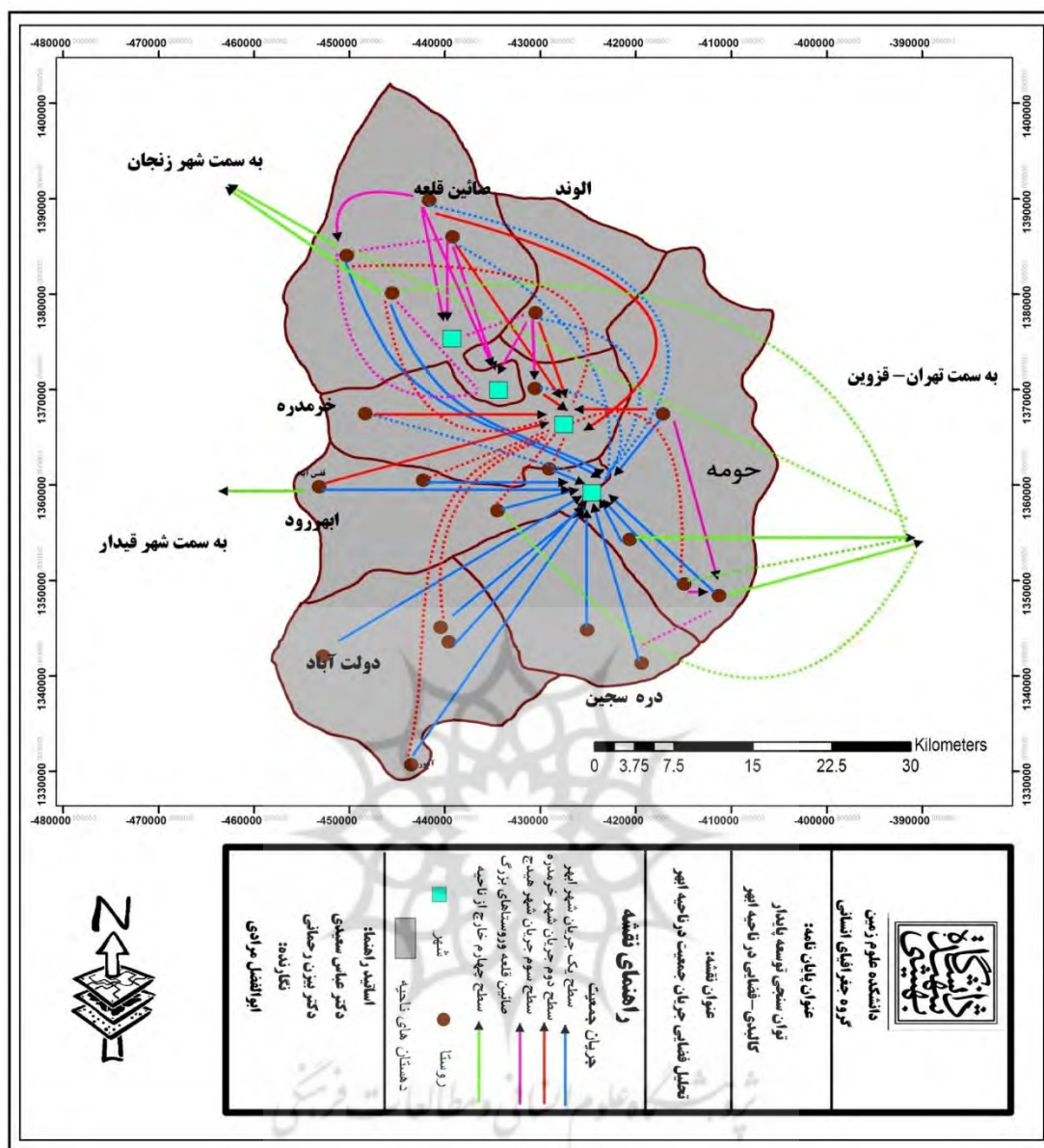
تحلیل جریان افراد بین شهر و روستاهای مورد مطالعه در بستر کالبدی- فضایی ناحیه ابهر

با توجه به شکل (۳) و جدول (۳) که مربوط به جریان افراد و گروه‌های انسانی بین روستاهای مورد مطالعه و شهرهای ناحیه است، باید گفت که بیشترین مراجعات افراد مربوط به سطح یک یعنی شهر ابهر در مرکزیت ناحیه

(شهر اول ناحیه) می‌باشد به نحوی که طی دو ده‌های گذشته بیشترین جریان افراد به لحاظ مهاجرت دائمی و مراجعات روزانه (جهت امور روزمره و مایحتاج و...) به سمت این شهر بوده است. طبق یافته‌ها ۱۰۰ درصد روستاهای نمونه مهاجر فرست و ۳۸ درصد روستاهای نمونه مهاجر پذیر نیز بوده‌اند. این جریان مهاجرت مربوط به سکونتگاه‌های روستایی دهستان‌های: حومه، درسجین، دولت آباد، ابهر رود، و صائین قلعه در مرحله اول و همچنین دهستان‌های خرمدره و الوند (متعلق به شهرستان خرمدره) در مرحله دوم می‌باشد. روستاهای قروه و نورین به دلیل نزدیکی به شهر ابهر بیشترین سهم از مراجعات افراد را به خود اختصاص داده‌اند در مرحله بعد روستای توده بین و حصار قاجار بیشترین مهاجرت دائمی را به شهر ابهر داشته‌اند. در ارتباط با روستاهای مهاجر پذیر باید به روستاهای قلعه حسینی، عمید آباد، پیرسقا، فونش آباد اشاره کرد علت این امر موقعیت مناسب قرارگیری آنها در کنار جاده اصلی و نزدیکی به شهر بوده است. در رتبه بعدی روستاهای مهاجر پذیر، روستای قروه و نورین قرار دارند که علت این امر استقرار در کنار جاده اصلی و وجود واحدهای صنعتی متعدد در اطراف روستای قروه و نورین می‌باشد. بطور کلی باید اشاره کرد طبق بررسی‌ها بیشترین دلیل مهاجرت روستاها مشکل منابع آب (کشاورزی و شرب)، نبود شغل و تنوع شغلی، نداشتن دسترسی به امکانات و خدمات بوده است. در ارتباط با مهاجرت فصلی باید اشاره کرد این نوع مهاجرت در ناحیه کم و بیشتر برای تحصیل بوده است.

جدول ۳- یافته‌های مربوط به جریان افراد بین شهر و روستای‌های نمونه در ناحیه ابهر

دهستان	روستای نمونه	نوع جریان		محل مراجعه				وسیله نقلیه	نوع راه دسترسی
		مهاجر پذیر طی ۱۰ سال گذشته (خانوار)	مهاجر فرست طی ۱۰ سال گذشته (خانوار)	سطح ۱ (شهر ابهر)	سطح ۲ (شهر خرمدره)	قلعه و روستاهای مرکزی مثل قروه	سطح ۳ (شهر میجد، صائین)		
قروه	قروه	۱۹	۱۷	*	*	*	*	*	
	نورین	۱۵	۱۲	*	*	*	*	*	
	قارلوق	-	۸	*	*	*	*	*	
	حصار قاجار	-	۲۶	*	*	*	*	*	
صائین قلعه	پیرسقا	۲۵	۴	*	*	*	*	*	
	عمید آباد	۳۰	۱۰	*	*	*	*	*	
	چرگر	۲	۷	*	*	*	*	*	
	کوه زین	-	۴	*	*	*	*	*	
خرمدره	قلعه حسینی	۵۰	۹	*	*	*	*	*	
	باغ دره	-	۷	*	*	*	*	*	
	فونش آباد	۲۰	۵	*	*	*	*	*	
ابهر رود	قفس آباد	-	۱۲	*	*	*	*	*	
	کینه ورس	-	۱۶	*	*	*	*	*	
	میمون دره	-	۲۰	*	*	*	*	*	
درسجین	درسجین	۵	۲۰	*	*	*	*	*	
	توده بین	-	۲۸	*	*	*	*	*	
الوند	الوند	-	۸	*	*	*	*	*	
	آغور	-	۵	*	*	*	*	*	
دولت آباد	چنگ الماس	-	۱۵	*	*	*	*	*	
	خوشنام	-	۱۲	*	*	*	*	*	
	ایوانک	-	۱۰	*	*	*	*	*	

شکل ۳- تحلیل فضایی جریان افراد (جمعیت) در ناحیه ابهر

Source: research findings 2016-2017

در سطح دوم مراجعات ناحیه که شهر خرمدره قرار دارد، بیشتر مراجعات به این مرکز مربوط به روستای قلعه حسینه بدلیل فاصله بسیار نزدیک این روستا و قرار گرفتن در حوزة نفوذ بلا فصل شهر خرمدره است. در مرحله بعد مراجعات به این شهر مربوط به روستای الوند و باغدره بوده که به لحاظ اداری - سیاسی وابسته به شهر خرمدره می‌باشند. در سطح سوم مراجعات افراد شهرهای هیدج، صائین قلعه قرار دارند مراجعات عمده به این شهرها مربوط به روستاهای دهستان صائین قلعه (مثل عمید آباد، پیرسقا، چرگر، کوه زین و...) می‌باشد. در این سطح همچنین روستاهای وجود دارد که خود مرکز مراجعات افراد هستند از جمله می‌توان به روستای قروه، عمید آباد و قلعه حسینه و در نهایت پیرسقا اشاره نمود. در سطح چهارم مراجعات (شکل ۳) که مربوط به خارج از ناحیه می‌شود، می‌توان به شهرهای قیدار، قزوین، تهران، کرج و در نهایت زنجان اشاره نمود، طبق بررسی‌های انجام شده بیشترین مراجعات روستاییان به خارج از ناحیه مربوط به روستاهای قروه، نورین، قفس آباد، کینه ورس و میمون دره بوده

است که به دلایلی چون مراجعت برای کار، تحصیل، خرید و فروش و ازدواج صورت پذیرفته است. همچنین درارتباط با دسترسی به وسیله نقلیه تنها ۵۲/۳۸ درصد از روستاها به وسیله نقلیه عمومی دسترسی دارند، ۵۷/۱۴ درصد هم به وسیله نقلیه عمومی وهم شخصی دسترسی دارند و ۲۳/۸۰ درصد تنها از طریق وسیله شخصی طی طریق می‌کنند. به لحاظ نوع راه طی شده تا مراکز شهری وروستایی ۱۹/۰۴ درصد روستاها از طریق راه خاکی وشوسه و مابقی از طریق راه آسفالت به مراکز شهری وروستایی وصل می‌شوند.

تحلیل جریان کالا بین شهر و روستاهای مورد مطالعه در بستر کالبدی - فضایی ناحیه ابهر

بر طبق اطلاعات شکل (۴) و جدول (۴) بیشترین جریان کالا (اعم از فروش و خرید) درمرحله اول متوجه شهر ابهر می‌شود این جریان‌ها نه تنها مربوط به سکونتگاه‌های روستایی دهستان‌های وابسته به شهر ابهر (به عنوان مرکز شهرستان) می‌شود بلکه به دهستان‌های مربوط به شهرستان خرمدره نیز می‌شود که به لحاظ اداری - سیاسی به شهرستان خرمدره وابسته هستند اما از آنجا که مرزهای سیاسی عینی نیست و جریان‌ها و رای این مرزها شکل می‌گیرد مشاهده می‌شود که جریان کالا از سکونتگاه‌های روستایی شهرستان خرمدره نیز به سمت شهر ابهر درجریان می‌باشد. بیشترین جریان کالا مربوط به محصولات کشاورزی (زراعی ودامی) و درمرحله بعد مربوط به محصولات غیرزراعی (صنعتی، خدماتی، صنایع دستی) می‌شود، درارتباط با فروش وعرضه محصولات کشاورزی بیشترین درصد (۹۰) متعلق به روستای پیرسقا (دهستان صائین قلعه) می‌باشد طبق بررسی‌های میدانی انجام شده فعالیت‌های بخش کشاورزی در این روستا بسیار پررونق (به دلیل خاک حاصلخیز، منابع آب و خاک فراوان، دسترسی به راه اصلی و امکانات حمل و نقل) می‌باشد و به لحاظ جمعیتی نیز رشد مثبتی را تجربه می‌کند. کمترین درصد عرضه محصولات بخش کشاورزی (۶۵ درصد) مربوط به روستای قروه می‌باشد که علت این امر اشتغال قابل توجه ساکنان در بخش صنعت و خدمات است در واقع جریان کالا علاوه بر بخش کشاورزی به بخش صنعت و خدمات نیز کشانده شده است درحال حاضر این روستا کارکرد یک روستای مرکزی را دارد و به یک شهرک خدماتی (به علت قرارگیری درکنار راه اصلی ونزدیکی به شهر ابهر) تبدیل شده است. بطور کلی به جز روستاهای قروه، نورین، فونش آباد و قلعه حسینیه (همه این روستاها درکنار جاده اصلی استقرار یافته‌اند) که به لحاظ جریان کالاهای غیر زراعی درصد نسبتاً بالایی را به خود اختصاص داده‌اند، مابقی روستاها به لحاظ جریان کالا بیشترین سهم را درارتباط با عرضه محصولات کشاورزی دارند. درسطح دوم ناحیه به لحاظ جریان کالا شهر خرمدره (بعنوان شهردوم ناحیه ومركز شهرستان) قرار دارد که جریان عمده کالا به این مرکز مربوط به روستاهای دهستان‌های وابسته (چون قلعه حسینیه، الوند،...) و هم مربوط به روستاهای دهستان‌های شهرستان ابهر (مثل فونش آباد، چرگر، پیرسقا...) می‌باشد درواقع به علت قرارگیری شهر خرمدره درحوزه بلافصل شهرستان ابهر (به اصطلاح دربطن شهرستان ابهر) این شهر مرکز مراجعات وجریان کالا درسطح دوم ناحیه می‌باشد.

جدول ۴- یافته‌های مربوط به وضعیت جریان کالا بین روستاهای نمونه و شهرهای ناحیه ابهر

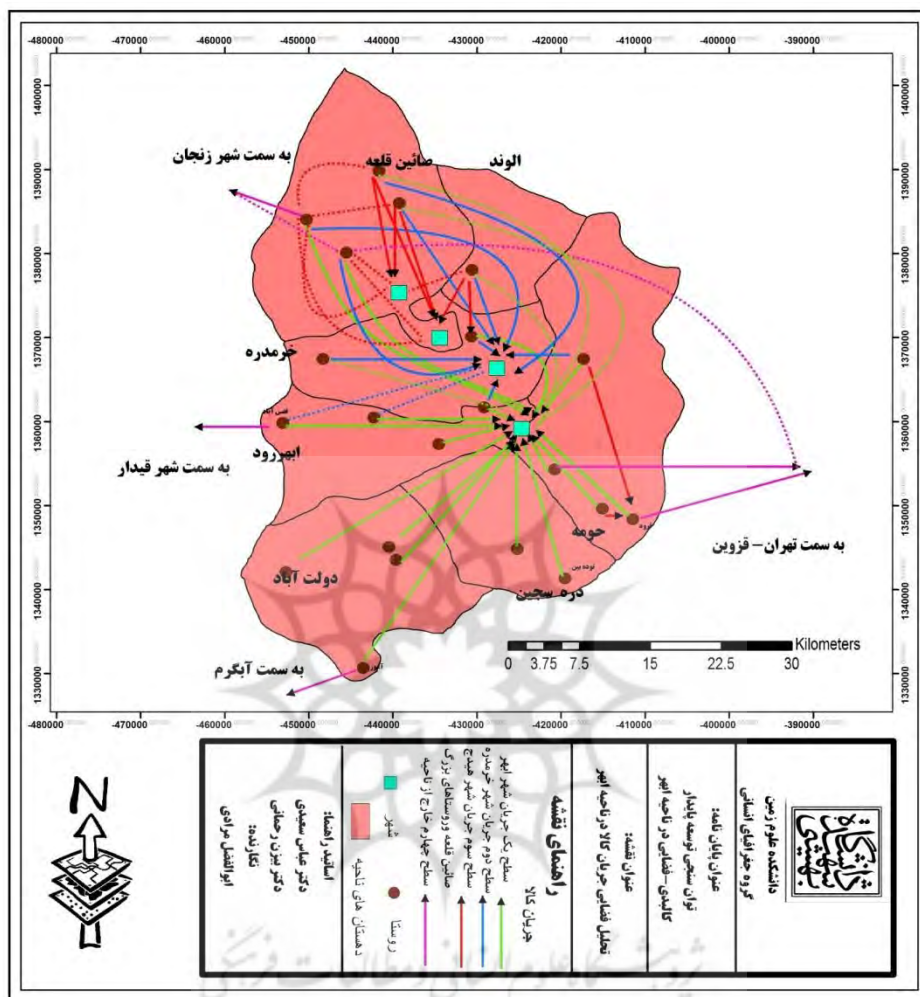
دهستان	روستاهای نمونه	نوع کالا			مکان خرید و فروش				وسیله حمل نقل			شیوه فروش			
		محصول دامی	محصول باغی - زراعی	غیرزراعی ^۱	شهر تبریز	شهر خرمدره	شهر قیدار	شهر هیدج، صائین	سایر	باری سنگین	باری سبک	غیرباری	تقدی	مات دار	پیش فروش
		درصد	درصد	درصد	درصد	درصد	درصد	درصد	درصد	درصد	درصد	درصد	درصد	درصد	درصد
حومه	قروه	۵۰	۱۵	۳۵	۷۰	۶	۲۰	۱۴	*	*	*	۸۴	۱۶	-	
	نورین	۶۰	۱۷	۲۳	۸۰	۱۰	۱۰	-	*	*	*	۸۰	۲۰	-	
	قارلوق	۶۷	۳۲	۱	۱۰۰	-	-	-	-	*	*	۷۰	۲۰	۱۰	
	حصار قاجار	۷۵	۲۳	۲	۸۰	۱۵	-	۵	-	*	*	۵۵	۳۰	۱۵	
کلیان	پیرسقا	۸۰	۱۰	۱۰	۳۵	۳۰	۱۵	۲۰	*	*	*	۵۸	۴۲	-	
	عمید آباد	۶۵	۲۰	۱۴	۲۰	۲۰	۲۰	۴۰	*	*	*	۴۶	۵۴	-	
	چرگر	۵۵	۳۹	۶	۳۰	۳۵	۱۰	۲۵	-	*	*	۷۵	۱۷	۸	
	کوه زین	۴۵	۵۲	۳	۴۰	۲۷	۳	۳۰	-	*	*	۶۴	۳۳	۳	
خرمدره	قلعه حسینی	۵۱	۴	۴۵	۱۰	۵۴	۱۶	۲۰	*	*	*	۸۴	۱۵	۱	
	باغ دره	۴۷	۵۰	۳	۱۰	۷۰	-	۲۰	-	*	*	۴۸	۴۳	۸	
	فونش آباد	۷۰	۵	۲۵	۲۰	۷۰	۱۰	-	*	*	*	۸۵	۱۵	-	
فراز	قفس آباد	۵۲	۴۰	۸	۵۴	-	۲	۴۴	-	*	*	۶۶	۲۸	۶	
	کینه ورس	۶۵	۲۷	۷	۷۰	۲۵	۵	-	-	*	*	۷۳	۲۷	-	
	میمون دره	۵۸	۲۹	۱۳	۶۵	۲۰	-	۱۵	-	*	*	۸۰	۱۲	۸	
	درسجین	۷۴	۲۵	۱۱	۸۵	۱۰	۵	-	-	*	*	۶۰	۲۸	۱۲	
توت	توده بین	۸۰	۱۵	۵	۹۰	۱۰	-	-	-	*	*	۵۲	۴۲	۶	
	الوند	۵۶	۳۶	۵	۳۰	۶۸	۲	-	-	*	*	۵۷	۳۹	۴	
	آغور	۷۰	۲۷	۲	۹۰	-	-	۱۰	-	*	*	۵۹	۲۶	۱۵	
نیا	چنگ الماس	۵۴	۴۱	۵	۸۵	۱۱	۴	-	-	*	*	۶۷	۲۷	۶	
	خوشنام	۵۸	۳۸	۴	۸۲	۱۲	۶	-	-	*	*	۵۵	۳۷	۸	
	ایوانک	۷۱	۲۷	۲	۹۵	۴	۱	-	-	*	*	۵۹	۲۸	۱۳	

Source: research findings 2016-2017

در سطح سوم که جریان کالا مربوط به خود روستاها می‌شود بیشترین جریان کالا در سطح روستا (اعم از فروش و خرید) مربوط به روستای قروه (شهرک صنعتی - خدماتی و مراکز مراجعات) و عمید آباد (روستای مرکزی و مرکز مراجعات) می‌باشد. موقعیت قرارگیری (در کنار جاده اصلی و نزدیکی به شهر) این دو روستا موجب شده که جریان کالا در سطح خود روستا نیز شکل بگیرد. در سطح چهارم به لحاظ جریان کالا شهرهای هیدج، صائین قلعه به عنوان شهرهای سطح سوم ناحیه (به لحاظ وسعت و جمعیت - فعالیت) قرار دارند. بیشترین جریان کالا به سمت این شهرها مربوط به روستاهای دهستان صائین قلعه (پیرسقا، عمید آباد، چرگر، کوه زین و...) و روستاهای دهستان خرمدره والوند (قلعه حسینی، باغ دره و...) می‌باشد. و در نهایت جریان کالا در سطح چهارم (شکل ۴) اما خارج از ناحیه مربوط به شهر قیدار، قزوین، زنجان و تهران می‌باشد. طبق بررسی‌های میدانی جریان کالا به سمت قیدار فراتر از مرزهای سیاسی عمدتاً از سوی ساکنان روستای قفس آباد (به دلیلی نزدیکی به شهر قیدار) و تاحدودی کینه ورس می‌باشد. و همچنین جریان کالا به سمت زنجان، تهران، و قزوین بیشتر مربوط به روستای میمون دره، قروه، نورین، پیرسقا، فونش آباد و در نهایت عمید آباد می‌باشد. بطور کلی باید گفت قطب اصلی جریان کالا شهر ابهر (به علت

^۱ صنعتی، خدمات، صنایع دستی و...

تمرکز امکانات و خدمات) است. درارتباط با نحوه فروش کالا باید اشاره نمود طبق مطالعات میدانی بطورمیانگین ۶۵/۵۷ درصد فروش از طریق فروش نقدی، ۲۸/۵۲ درصد فروش بصورت مدت دار، و ۵/۸۵ درصد فروش بصورت پیش فروش محصولات بوده است.

شکل ۴- تحلیل فضایی جریان کالا در ناحیه ابهر

Source: research findings 2016-2017

باید اشاره کرد که فروش مدت دار و پیش فروش عمدتاً درارتباط با روستاهای بوده است که تنها به فعالیت کشاورزی وابسته بوده‌اند و تنوع فعالیت اقتصادی در آنها کم بوده است. بیشترین درصد فروش نقدی متعلق به روستاهای پررونق چون قروه (شهرک قروه)، قلعه حسینی، و فونش آباد، نورین بوده که درحال گذار از روستا به شهر می‌باشند و عملکردهای شهری در آنها بیشتر غلبه دارد. درارتباط با حمل و نقل کالا با وسیله نقلیه باری سنگین تنها شش روستای بزرگ و نسبتاً پررونق واقع درکناره راه‌های اصلی ناحیه و نزدیک به شهر یعنی: نورین، قروه، فونش آباد، امید آباد، قلعه حسینی و پیرسقا، از وسیله باری سنگین برای حمل کالا استفاده می‌کنند.

تحلیل جریان سرمایه بین شهر و روستاهای مورد مطالعه در بستر کالبدی - فضایی ناحیه ابهر

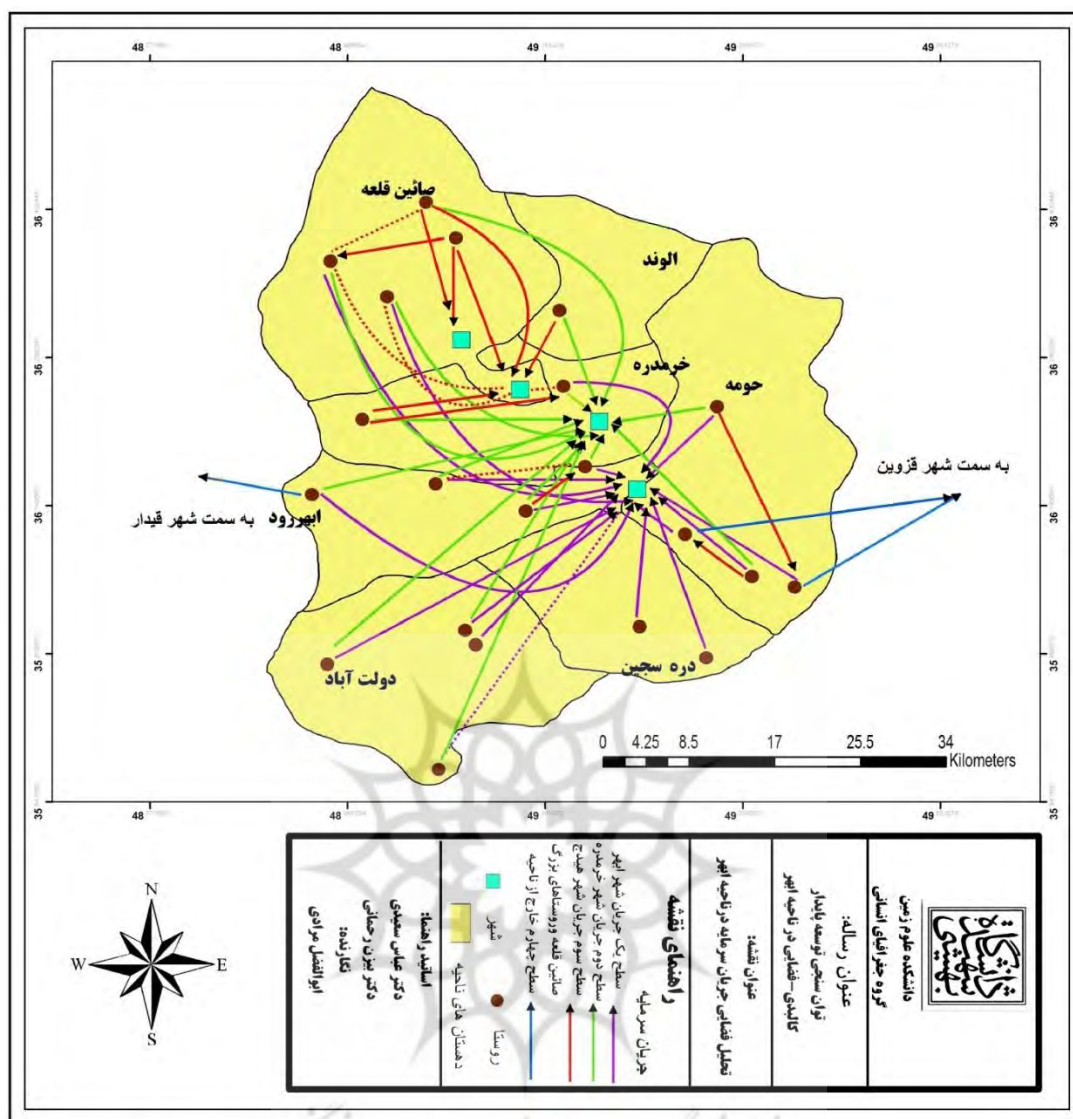
باتوجه به شکل (۵) و جدول (۵) جریان سرمایه درسه سطح: ۱- سطح خود روستاهای مورد مطالعه ۲- سطح روستاهای دیگر ۳- سطح شهرها بررسی شده است. درسطح یک که مربوط به سرمایه گذاری درسطح خود

روستاهای نمونه است در بخش کشاورزی (زرعت و دامداری و...)، خدمات، مسکن، زمین، و صنعت به ترتیب ۵۷.۱۴، ۹۵.۲۳، ۳۸.۰۹، ۱۹.۰۴، ۱۴.۲۸ درصد سرمایه گذاری صورت گرفته است. درارتباط با بخش سرمایه گذاری در بخش کشاورزی تقریباً در تمامی روستاها این سرمایه گذاری (هرچند اندک) صورت گرفته و یا تمایل به سرمایه گذاری وجود دارد. درارتباط با بخش زمین و مسکن بیشترین سرمایه گذاری در سطح خود روستاهای نمونه مربوط به شش روستا شامل: قروه، نورین، قلعه حسینی، فونش آباد، پیرسقا و عمید آباد می باشد که علت این امر به دلیل وسعت و جمعیت این روستاها و همچنین قرارگیری این روستاها در کنار راه‌های اصلی و فاصله نسبتاً نزدیک به شهرها مهم ناحیه (ابهر و خرمدره) می باشد.

جدول ۵- یافته‌های مربوط به جریان سرمایه بین روستا و شهر در ناحیه (ابهر)

مستقل	شماره	نام روستا	درجه زمین‌هایی		درجه زمین‌هایی		نام	شهر
			مسکن	صنعت	مسکن	صنعت		
قروه	۱	قروه	۱۵	-	۱۶	ابهر	زمین، مسکن، خدمات، صنعت	
	۲	نورین	-	-	۶	ابهر	زمین، مسکن، خدمات، صنعت	
	۳	قارلوق	۱۵	زمین، مسکن	۹.۱۰	ابهر، خرمدره	زمین	
	۴	حصار قاجا	۶.۴	زمین، مسکن	۱۸.۱۴	ابهر، خرمدره	زمین، مسکن	
پیرسقا	۵	پیرسقا	-	-	۴۰	ابهر، خرمدره، هیدج	زمین، مسکن، خدمات، کشاورزی	
	۶	عمید آباد	-	-	۴۵	ابهر، خرمدره، هیدج	زمین، مسکن، خدمات	
	۷	چرگر	۱۰	زمین، مسکن	۲۸.۳۳	خرمدره، هیدج	زمین و مسکن	
	۸	کوه زین	۱۱	زمین، مسکن	۱۵.۳۰	هیدج، صائین قلعه	زمین و مسکن کشاورزی	
قلعه حسینی	۹	قلعه حسینی	-	-	۷۲.۳	ابهر، خرمدره، هیدج	زمین، مسکن، خدمات، صنعت	
	۱۰	باغ دره	۳۲	زمین، مسکن	۳۵.۳۰	خرمدره، هیدج	زمین	
	۱۱	فونش آباد	-	-	۲.۴	ابهر، خرمدره	زمین، مسکن، خدمات	
	۱۲	ققس آباد	-	-	۸.۳۵.۳۹	ابهر، خرمدره، قیدار	زمین و مسکن	
کینه ورس	۱۳	کینه ورس	۲۰	زمین، مسکن	۲۲.۱۸	ابهر، خرمدره	زمین و مسکن	
	۱۴	میمون دره	۱۱	زمین، مسکن	۱۲.۷	ابهر، خرمدره	زمین و مسکن	
	۱۵	درسجین	-	-	۱۵	ابهر	زمین و مسکن	
	۱۶	توده بین	-	-	۲۲	ابهر	زمین و مسکن	
الوند	۱۷	الوند	-	-	-	خرمدره، هیدج	زمین و مسکن	
	۱۸	آغور	-	-	۴۷.۴۳	ابهر، خرمدره	زمین	
	۱۹	چنگ	-	-	۳۵	ابهر	زمین و مسکن	
	۲۰	الماس	-	-	۵۶.۵۱	ابهر، خرمدره	زمین	
خوشنام	۲۱	خوشنام	-	-	-	ابهر، خرمدره	زمین	
	۲۲	ایوانک	-	-	۳۷	ابهر، خرمدره	زمین	

در مرحله بعدی درارتباط با سرمایه گذاری در زمین و مسکن در سطح خود روستا، روستاهای چون درسجین که مرکز دهستان وروستای هدف گردشگری است، و همچنین روستای الوند (مرکز دهستان) قرار دارند. درارتباط با سرمایه گذاری دربخش صنعت تنها ۱۴.۲۸ درصد از روستاها محل سرمایه گذاری صنعت در خود روستا بوده‌اند که شامل روستای قروه، نورین وقلعه حسینیه می‌شوند. در سطح دوم سرمایه گذاری وجریان سرمایه مربوط به روستاهای می-شود که روستاهای مجاور در آنها سرمایه گذاری نموده‌اند، این روستاها که عمدتاً روستاهای بزرگ و مرکزی و در حال گذار به شهر یا شهرک‌های خدماتی هستند، به دلیل استقرار در کنار شبکه‌ای راه‌های اصلی و همچنین نزدیکی به شهرهای مهم ناحیه چون ابهر وخرمدره موقیعت نسبتاً مناسبی برای سرمایه گذاری دربخش زمین ومسکن پیدا نموده‌اند، واز همین جهت افرادی که توانای سرمایه گذاری در شهرهای بزرگ ناحیه چون ابهر وخرمدره را نداشته باشند این روستاها را به‌عنوان محل سرمایه گذاری دربخش زمین ومسکن انتخاب می‌کنند. این روستاها شامل روستای قروه، عمید آباد، فونش آباد، قلعه حسینیه، ونورین می‌شوند که به ترتیب در این روستاها: قروه، عمید آباد وفونش آباد (۹.۵۲) درصد وقلعه حسینیه، نورین (۴.۷۶) درصد سرمایه گذاری دربخش زمین ومسکن صورت گرفته است. در سطح سوم سرمایه‌گذاری وجریان سرمایه بین روستاها وشهرهای ناحیه به ترتیب شهرهای ابهر، خرمدره، هیدج وصائین قلعه قرار دارند. شهر ابهر درارتباط با بخش زمین، مسکن، خدمات وصنعت به ترتیب ۸۰.۹۵، ۶۱.۹۰، ۲۸.۵۷، و ۱۴.۲۸ درصد محل سرمایه‌گذاری بوده است. شهر خرمدره به‌عنوان شهر دوم محل سرمایه گذاری دربخش زمین، مسکن، خدمات، صنعت وکشاورزی به ترتیب ۷۱.۴۲، ۴۷.۶۱، ۱۹.۰۴، ۱۴.۲۸، ۴.۷۶ درصد محل سرمایه‌گذاری بوده است. شهر هیدج به‌عنوان شهر سوم محل سرمایه‌گذاری در بخش زمین، مسکن، خدمات، صنعت وکشاورزی به ترتیب ۳۳.۳۳، ۲۸.۵۷، ۱۴.۲۸، ۱۴.۲۸، و ۹.۵۲ درصد محل سرمایه گذاری بوده است. شهر صائین قلعه به‌عنوان شهر چهارم محل سرمایه گذاری در سه بخش زمین، کشاورزی ومسکن ۴.۷۶ درصد محل سرمایه گذاری بوده است. از شهرهای خارج از ناحیه قیدار را می‌توان نام برد که دربخش زمین، مسکن وخدمات ۴.۶۷ درصد محل سرمایه گذاری بوده است. قیدار به دلیل نزدیکی به روستای قفس آباد محل سرمایه گذاری اهالی این روستا می‌باشد. همچنین باید اشاره نمود طبق یافته‌ها تنها ۲۸/۵۷ درصد از روستاها فاصله کمتر از ۱۵ کیلومتر را برای وصل شدن به مرکز ناحیه (شهر اصلی ناحیه ابهر) طی می‌کنند. تمرکز امکانات در یک نقطه از ناحیه موجب شده مسافت‌های طولانی ۴۰-۵۰ کیلومتری هم برای رسیدن به خدمات وسرمایه گذاری در شهر اصلی ناحیه توسط ساکنان روستاهای مثل خوشنام، چنگ الماس، و... طی شود.

شکل ۵- تحلیل فضایی جریان سرمایه در ناحیه ابهر

Source: research findings 2016-2017

دستاورد علمی و پژوهشی

با توجه به نتایج به دست آمده از مدل TOPSIS و یافته‌های پژوهش باید اشاره کرد که به دلیل نارسائی ساختاری- کارکردی که در ابعاد مختلف مد نظر برای سنجش وضعیت پایداری کالبدی- فضایی دهستان‌های ناحیه ابهر وجود دارد، بستر کالبدی- فضایی ناحیه به عنوان عرصه‌ای که فعالیت‌ها و روابط فضایی در آن اتفاق می‌افتد نیز دچار ناپایداری می‌باشد. هر چند که روستاهای واقع در برخی دهستان‌ها به مدد واقع شدن در محدوده کریدور توسعه یافته ناحیه وضعیت نسبتاً پایداری دارند اما این امر به دلیل آنکه ناظر بر یک نگاه نقطه‌ای (و نه نگاه پهنه‌ای و فضا محور) است، نتوانسته عرصه فعالیت و روابط فضایی (کارکردهای فضایی) را به سمت پویایی و پایداری سوق دهد. در همین ارتباط بررسی جریان‌های (به عنوان بخش مهمی از فعالیت و روابط فضایی) حاکم بر روابط شهر و روستاهای ناحیه نیز ناپایداری بستر کالبدی- فضایی (عرصه فعالیت و روابط فضایی) را مورد تاکید قرار می‌دهد. یافته‌های مربوط به جریان افراد (جمعیت)، نشان داد که تمرکز امکانات و خدمات اجتماعی فرهنگی، جمعیت و

فعالیت، صنعت و فعالیت‌های وابسته بدان، در طول راه‌های اصلی و پهنه دشتی ناحیه که یک توسعه کریدوری و نامتوازن را بوجود آورد است، موجب شده که جریان افراد (مهاجرت فصلی، مهاجرت دائمی، آمد و شد روزانه برای خدمات، کار و...) از روستاهای پیرامون کریدور توسعه یافته کاملاً یک سویه به سمت این کریدور و با یک سلسله مراتب عمودی از شهر اول ناحیه (ابهر) دوم ناحیه (خرمدره) و... تا روستاهای بزرگ و درحال گذار واقع شده در طول این کریدور چون: قروه، نورین، عمید آباد در جریان باشد. این درحالی است که نیاز به باز بخش مراکز جمعیت و فعالیت و مراکز خدمات با توجه به پتانسیل‌های اجتماعی، اقتصادی، محیطی است تا این توسعه کریدوری نامتوازن که موجب ایجاد جریان‌های یک سویه (نه دوسویه و هم افزا) شده است تعدیل شود و بستر کالبدی - فضایی عرصه مناسبی برای فعالیت‌ها و روابط فضایی (من جمله جریان‌های مختلف بین شهر و روستا) مهیا نماید.

بررسی یافته‌های مربوط به جریان کالا و خدمات بین شهر و روستاهای نمونه در ناحیه ابهر نشان داد که تمرکز امکانات و خدمات در کنار رونق فعالیت‌های مختلف صنعتی و خدماتی سکونتگاه‌های شهری واقع در طول کریدور توسعه یافته و همچنین برخی روستاهای بزرگ واقع در طول این کریدور توسعه یافته، موجب شده است جریان‌های وابسته به کالا عمدتاً به سمت بازارهای فروش موجود در طول این کریدور توسعه یافته معطوف باشد. بیشتر جریان کالا از روستاهای پیرامونی به سمت شهرها در ارتباط با محصولات کشاورزی و زراعی (از طریق فروش به واسطه‌ها) می‌باشد چرا که در ارتباط با کالاهای خدماتی و صنعتی فعالیت محدودی دارند. اما جریان کالا از سمت روستاهای بزرگ واقع در طول کریدور توسعه یافته به سمت شهرها درصد قابل توجهی مربوط به کالاهای غیر زراعی می‌باشد چرا که این روستاها به دلیل نزدیکی و دسترسی بهتر به شهر درحال تبدیل شدن به شهرک‌های خدماتی هستند.

با توجه به آنچه از بررسی یافته‌های مربوط به جریان سرمایه بین شهر و روستاهای نمونه در ناحیه ابهر به دست آمده، باید اشاره کرد که به دلیل افزایش قیمت زمین و مسکن و سوداگری در این ارتباط، افزایش اشتغال در بخش خدمات به واسطه تمرکز جمعیت و فعالیت در کریدور توسعه یافته ناحیه (در چهار شهر و چند روستای بزرگ در طول این کریدور)، در روستاهای نمونه مشاهده شد که سرمایه گذاری از بخش کشاورزی (بخصوص دامپروری و باغداری) به سرمایه گذاری در بخش‌های زمین و مسکن و خدمات سوق پیدا کرده است. به نحوی که ساکنان روستاهای که در ارتباط با فعالیت‌های چون دامپروری و باغداری بسیار مطرح و شناخته شده بودند (مثل چرگر، ایوانک، پیر سقا و...) عمدتاً اقدام به فروش دام و باغات خود کرده و در شهر زمین، مسکن و مغازه خریده‌اند یا در بخش خدمات سرمایه گذاری نموده‌اند. در واقع سرشت تولیدی این روستاها روز به روز در حال کم فروق شدن است و در بهترین حالت به شهرک‌های خدماتی - خوابگاهی بدل می‌شوند. این درحالی است که با احصاء پتانسیل - های اقتصادی روستاهای مورد مطالعه و حمایت ادامه دار متولیان امور روستایی چون جهاد کشاورزی و... ماندگاری و توزیع متوازن‌تر جمعیت و فعالیت در ناحیه می‌تواند صورت پذیرد.

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

بررسی وضعیت پایداری کالبدی- فضایی دهستان‌های ناحیه ابهر از طریق مدل TOPSIS نشان داد که تحت تأثیر یک نگاه متمرکز، شهرگرا و صنعت گرا بستر کالبدی- فضایی ناحیه ابهر به سمت یک توسعه کریدوری و نامتوازن حرکت نموده است به نحوی که چند شهر ناحیه (ابهر، خرمدره، هیدج و صائین قلعه) و تعدادی روستاهای بزرگ و در حال گذار از روستا به شهر که در کنار راه‌های اصلی استقرار یافته‌اند توسعه پیدا کرده‌اند و هر چه از این کریدور توسعه یافته به سمت پیرامون می‌رود سکونتگاه‌های روستایی دچار مشکلات متعدد ساختاری- کارکردی (مهاجرت، بیکاری، سنتی ماندن ساختار تولید در بخش کشاورزی، نبود تنوع شغلی، مشکل منابع آب شرب و کشاورزی، پایین بودن سطح سواد و آگاهی، و...) می‌باشند. بررسی جریان‌های افراد، کالا و سرمایه به عنوان بخش مهمی از فعالیت و روابط فضایی نیز نشان داد که تمامی این جریان‌ها از روستاهای پیرامون به سمت این کریدور توسعه یافته و یک سویه می‌باشد. در واقع نتایج بررسی جریان‌ها نیز توسعه کریدوری، نامتوازن و ناپایدار بستر کالبدی- فضایی ناحیه ابهر را مشخص می‌کند.

در یک نتیجه‌گیری کلی باید اشاره نمود که هرچند در طی دهه‌های اخیر، نیروها و روندهای اثرگذار درونی (نبود بسترهای مشارک‌زا در امور روستا، سنتی ماندن ساختار تولید، موازی کاری دستگاه‌های متولی امور روستا در سطح محلی، پایین بودن سطح کارآفرینی، و...) و بیرونی (تمرکز گزائی در برنامه‌ریزی کلان، نگاه بخشی به توسعه روستایی و...) موجب شکل‌گیری توسعه‌ای نامتوازن و بستر کالبدی- فضایی ناپایدار برای فعالیت و روابط فضایی در ناحیه ابهر شده است؛ به نحوی با وجود پتانسیل‌های متعدد در سطح کل ناحیه؛ جمعیت و فعالیت، امکانات و خدمات در طول یک کریدور متمرکز شده، و همچنین تمامی جریان‌های حاکم بر روابط شهر و روستاها، و روستاها با یکدیگر یک سویه و به سمت این کریدور توسعه یافته در جریان است. با این حال به دلیل وجود پتانسیل‌های کالبدی- محیطی (عبور محورهای مهم ارتباطی از ناحیه در سطح ملی، امکان ایجاد پیوندهای ارتباطی به دلیل ویژگی بستر محیطی ناحیه، نزدیکی به بازار مصرفی همچون پایتخت، پهنه دشتی وسیع و مساعد توسعه صنعتی- کشاورزی، خاک حاصلخیز و...) اجتماعی (جوانی جمعیت، علاقه به مشارکت در امور روستا و...) اقتصادی (زمینه‌های بالا برای پیوند صنعت و کشاورزی و شکل‌گیری کارآفرینی روستایی و...) در صورت اصلاح اندیشیده شده ساختاری- کارکردی امکان تحقق پایداری بستر کالبدی- فضایی و باز پخش جمعیت، فعالیت و مراکز خدمات از جهت بهبود فعالیت‌ها و روابط فضایی وجود دارد. در همین ارتباط پیشنهادات اصلی بدین ترتیب می‌باشد:

کالبدی- محیطی: ۱- ایجاد پیوندهای ارتباطی جدید بین شهر و عرصه‌های روستایی و عرصه‌های روستایی با یکدیگر به منظور بهبود فعالیت و روابط فضایی ۲- باز پخش و تقویت مراکز خدماتی نه صرفاً با ملاک آستانه جمعیتی بلکه بر گرفته از آستانه مراجعات مراکز و با تحلیل فضایی درست از زمان، فاصله و هزینه‌های دسترسی اجتماعی- فرهنگی: ۱- ایجاد بسترهای مشارک‌زا در امور روستاها (اعم از کالبدی، اجتماعی و اقتصادی) از طریق ظرفیت‌سازی و نهادسازی جدید (تعاونی‌ها، صندوق‌های توسعه، تشکل کارآفرینی و...) ۲- توانمندسازی جامعه محلی از طریق آموزش و آگاهی بخشی در امور مختلف روستا

اقتصادی: ۱- بسترسازی برای پیوند بین صنعت و کشاورزی، ۲- تمهیدات لازم برای دسترسی به بازار فروش (تشکیل بازارچه های محلی، فناوری اطلاعات و...) ۳- توسعه فعالیت های کارآفرینی مرتبط با بخش کشاورزی و غیر کشاورزی ۴- بازپخش و نگهداشت جمعیت و فعالیت از طریق احصاء پتانسل های اقتصادی تمامی سکونتگاه ها روستایی.

References

- Afrakhteh, H. (2013). Space economy and rural development (case study: area of Shaft). Journal of Space economy and rural development, (1), pages 39-54.[In Persian].
- Firoozniya, gh; Badri, A and Rokn-al-din Eftekhari, A. (2011). Landscape and management system of physical development planning of rural areas, [In Persian], Tehran: Housing Foundation of Islamic Revolution.
- Management and Planning Organization of zanzan province, Department of Statistics and Information. (2015).Statistical Yearbook of zanzan province, second chapter: population.[In Persian].
- Ministry of Interior. (2017). Sustainable development indicators, Centre of Strategic and Training Studies of Ministry of Interior, [In Persian] Tehran: development and Construction Group.
- Saidi, A, Hoseini hasel, S. (2010). Locating foundation And the establishment of new villages. First Edition, [In Persian], Tehran: Housing Foundation of Islamic Revolution.
- Saidi, A. (2010).Leveling villages of the country. First Edition, [In Persian], Tehran: Housing Foundation of Islamic Revolution.
- Saidi, A. (2011). Ten articles In recognition of rural settlements. First Edition, [In Persian], Tehran: Publication of mehr-e-minoo.
- Saidi, A. (2012). Structural-functional dynamism, a systematic approach in spatial studies. Journal of the Geographical Society of Iran, (29), pages 7-16.[In Persian].
- Saidi, A. (2013), Structural-functional dynamism, an alternative approach in apatial planning. Journal of Space economy and rural development, (1), pages 1-18. [In Persian]
- Statistical Center of Iran. (2007).Population and Housing Census of Abhar and Khoramdarreh cities, [In Persian], Tehran. Publication of Statistical Center of Iran.
- Statistical Center of Iran. (2012).Population and Housing Census of Abhar and Khoramdarreh cities, [In Persian], Tehran. Publication of Statistical Center of Iran.
- Bouter, L.M. (2008). Spatial analysis in support of physical planning: Vrije Universiteit Amsterdam.
- Delafons, J. (1969).land use controls in the united states: The MIT Press.
- Dougllass, M. (1998). A Regional Network Strategy For Reciprocal Rural- Urban Linkages: An Agenda For Policy Research With Reference to Indonesia, National University Of Singapore, Retrieved November (2015) from: <https://www.researchgate.net/publication/268045603>
- National Economic Development. (2002),National Framework For Physical Planning 2001-2030, Published by National Economic Development Authority, Manila, Philippines
- Tacoli, C. (2005). Rural-urban interactions: a guide to the literature, Journal of Environment and Urbanization, Vol. 10, No. 1,pp1-20.
- United Nation. (2007). indicators of sustainable development: Guidelines and methodologies. New Yourk. www.un.org/esa/sustdev.
- United Nation.(1996). indicators of sustainable development: framework and methodologies. New Yourk. www.un.org/esa/sustdev.
- World bank.(2010). land use and physical planning: published by the World Bank in January.
- WSSD. (2002). Plan of Implementation of the World Summit on Sustainable Development, Retrieved November (2015) from: <http://www.un.org/esa/sustdev/documents/>.